

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 23 (2009) 8 - 11
BEGIJNTJES STAPTEN WEER DOOR LIER
Marcel Gielis

Het begijnhof van Lier is een van de best bekende van het land. Dat is natuurlijk te danken aan Felix Timmermans, die er enkele van zijn novellen situeerde. Doch misschien hebben ook De Strangers in de jaren '60 daartoe bijgedragen met hun lied *Eufrazie van Doemmele*, waarin ze zowel het Oud-Nederlandse *Zeg kwezelke wilde gij dansen* als *Speedy Gonzales*, dat toen hoog in de hitparades stond, parodieerden. Het gaat als volgt:

Op een mistig koude augustusavond liep ik doelloos langs witgekalkte huisjes van het Lierse begijnhof. In de grauwe stilte weerklonk plots het troosteloos geweeklaag van een eenzaam meisje: *la la la ...*

*da's kwezel Eufrazie van Doemmele
van het begijnhof in Lier
sinds heure vent stierf van 't boemmele
is 't menske hiël diên tijd al hier
ze zit al jare in heur huiske
ze denkt er dikwijls on ne vent
alleen gon slape mè e kruiske
is ze nog altijd ni gewend*

Ondanks het feit dat begijntjes en kwezeltjes niet dansen, leert Eufrazie voor een spiegel de twist, een populaire dans uit die tijd, zodat ze hoop kan koesteren om een vent aan de haak te slaan.

Oudste van het land

Over het algemeen wordt gezegd dat het Lierse begijnhof werd gesticht in 1258 door Aleidis, de echtgenote van hertog Hendrik III van Brabant (1248-1267). Maar uit bepaalde documenten zou blijken dat begijnen reeds in het begin van de 13de eeuw, op de plaats waar nu het begijnhof zich uitstrekt, een terrein ten geschenke hadden gekregen en zich daar vestigden. Vermoedelijk bouwden zij er een gemeenschapshuis of convent. Aldus zou de begijnengemeenschap van Lier, samen met die van Brugge en Leuven, tot de oudste van het land behoren.

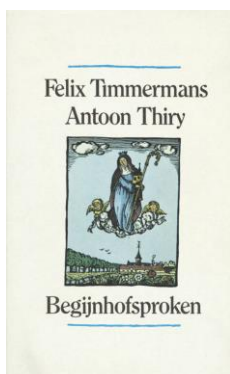
Het terrein waar de begijnengemeenschap van Lier zich gevestigd had, ligt aan de zuidkant van de stad aan de Kleine Nete, buiten de oudste stadswallen, waarvan de iets meer naar het noorden gelegen Zimmertoren nog een overblijfsel is. Het aantal daar verblijvende religieuze

vrouwen groeide snel aan en in het zogenaamde stichtingsjaar 1258 schonk Aleidis hun de nodige grond voor een eigen kapel. Tot dan waren zij aangewezen op de stadskerk van Lier, die toen was toegewijd aan Sint-Jan, maar nu de Sint-Gummaruskerk wordt genoemd. In 1259 werd het begijnhof als nieuwe parochie erkend. Door de begunstiging van de hertogin kon de bouw van de kapel enkele jaren later al voltooid worden. Op het einde van de 14de eeuw kreeg Lier een nieuwe, ruimere omwalling -- de thans nog bestaande Stadsvest -- en kwam het begijnhof binnen de stadsmuren te liggen. Omstreeks 1400 was de stichting uitgegroeid tot een volwaardig begijnhof met eigen kerk, Heilige-Geest- of armentafel, infirmerie, een drietal conventen en enkele tientallen huisjes. De toelating om zelf vrij een eigen pastoor te kiezen, kregen de Lierse begijnen in 1420.

Zoals heel de begijnenbeweging in de Zuidelijke Nederlanden kende het begijnhof van Lier in de 17de eeuw een grote bloei. Conform de statuten die de Antwerpse bisschop in 1601 had uitgevaardigd, kenmerkte de begijnenspiritualiteit zich in Lier, zoals elders, door een grote eucharistische devotie. De begijnhofpopulatie groeide aan tot meer dan 300 begijnen omstreeks 1700. In 1721 werd voor de laatste keer een nieuwe huizenrij, die aan de Grachtkant, aan het begijnhof toegevoegd. De economische voorspoed van het begijnhof maakte de bouw van een nieuwe kerk mogelijk. Ze werd grotendeels gebouwd in 1664-1666, maar wat de voorgevel betreft, pas in 1767 afgewerkt. Rond het midden van de 18de eeuw werd ook een nieuwe infirmerie gebouwd. De Franse bezetting betekende bijna de ondergang van het begijnhof. De kerk werd aangeslagen en verkocht omwille van de hoeveelheid koper van het torendak en de dakgoten. Maar de begijnengemeenschap, die een tijdlang ondergedoken had geleefd, wist in 1813 opnieuw de kerk in haar bezit te krijgen. De infirmerie van het begijnhof werd in 1855 een meisjesweeshuis.

De Pelgrim

De Pelgrim, een beweging van katholieke kunstenaars, werd in 1924 door Felix Timmermans en architect Flor Van Reeth tijdens een bijeenkomst in het Lierse begijnhof opgericht. De kunstenaars die deelnamen aan deze beweging, zoals schrijver Ernest van der Hallen, musicus Renaat Veremans en glazenier Eugeen Yoors, wilden op een eigentijdse wijze religieus geïnspireerde kunst maken en zodoende een alternatief bieden voor zowel de verdorde neogotiek als de moderne "dwalingen". De verzoening van de christelijke traditie met de moderniteit bleek echter een moeilijke oefening en na twee merkwaardige tentoonstellingen liep de beweging in 1930 reeds ten einde. Van 24 oktober 2008 tot 18 januari 2009 liep in het Timmermans-Opsomerhuis in Lier overigens een zeer interessante en bezienswaardige tentoonstelling over deze beweging.

In 1925 waren er in Lier nog 67 begijnen. In 1994 stierf zuster Agnes, het laatste Lierse begijntje. Thans dient het begijnhof onder andere voor de sociale huisvesting. Dankzij oordeelkundige restauratie is het authentieke karakter goed bewaard gebleven. Net als dat van Turnhout werd het Lierse begijnhof in 1998, samen met nog 11 andere begijnhoven in België, door de UNESCO als Cultureel Werelderfgoed erkend.

Heilige Begga

Terwijl het Turnhoutse een pleinbegijnhof is, is dat van Lier een stratenbegijnhof. Er zijn 162 huisjes, verspreid over elf smalle straatjes. Centraal ligt de Sint-Margaritakerk. Een calvarieberg bevindt zich op de plaats van de vroegere boomgaard. Een convent en de infirmerie (het latere weeshuis) zijn bewaard gebleven. De hoofdingang in de Begijnhofstraat bestaat uit een monumentale arduinen poort uit 1690. Links naast de poort staat een gepolychromeerd beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-Remedie (14de eeuw). Bovenop deze ingangspoort staat, net zoals in Turnhout, een 18de-eeuws beeld van de Heilige Begga († 698), de moeder van Pepijn van Herstal en overgrootmoeder van Karel de Grote.

H. BEGGA (V eeuw)
17 december

Begga was dochter van hofmeier Pepijn van Landen en zuster van de H. Gertrudis van Nijvel. Weduwe geworden, bouwde zij het klooster van Andenne, waar zij overleed in 694. Ofschoon zij er nooit iets mee te maken had, is zij sedert eeuwen patrones van de begijnen.

Tien vermeldingen bij FT.

Afbeelding uit *Begijnhofspoken*

Omwille van de gelijkenis van haar naam met het woord “begijn” werd zij lange tijd beschouwd als de stichteres van de begijnen. Toen de Antwerpse kanunnik Petrus Coens in

het begin van de 17de eeuw deze opvatting bestreed, werd hij in 1628 van antwoord gediend door zijn collega Zeger Van Hontsum in een “*Declaratio veridica, quod Begginæ nomen, institutum et originem habeant a S. Begga*”, waaraan ook Jacobus Boonen, de aartsbisschop van Mechelen, zijn naam en gezag verbond. Bovendien schaarde de bekende Leuvense professor Erycius Puteanus zich aan de zijde van Van Hontsum. De reguliere kanunnik Joseph Van Rijckel nam in 1631 Puteanus’ studie op in zijn eigen *Vita S. Beggae*, waaraan hij ook een *Historia begginasiorum Belgii* toevoegde. Van Rijckels boek werd tot in de 20ste eeuw het standaardwerk over de begijnen. Sinds de publicatie ervan werd de Heilige Begga algemeen aanvaard als de stichteres en patroonheilige.

Symforosa

Verskillende mooie hoekjes van het begijnhof werden door Felix Timmermans, die behalve schrijver ook schilder was, in beeld gebracht. Hij gaf het begijnhof de bijnaam “d’amandelboon van Lier”. De namen Symforosastraat en Martienushoek herinneren aan de personages uit zijn novelle *De zeer schone uren van juffrouw Symforosa, begijntjen* (1918). Naast de kerk, recht tegenover de naar haar genoemde straat, staat de beroemdste begijn uit onze literatuur als een zwierig standbeeld.

Het begijnhof en de begijnhofkerk van Lier zijn toegewijd aan de Heilige Margaretha (of Sint-Margarita, zoals men in Lier meestal zegt), een typische begijnenheilige, die trouwens op een recent door het Begijnhofmuseum van Turnhout verkregen schilderij in het gezelschap vertoeft van de Heilige Catharina, aan wie het begijnhof van laatstgenoemde stad zoals verschillende andere is toegewijd. De Heilige Margaretha zou de dochter van een heidense priester in Antiochië (Pisidië) geweest zijn (ca. 300 na Chr.), die echter door haar min in de christelijke leer onderwezen werd. Zij kwam in de problemen, omdat zij bovendien een beeldschoon meisje was: de stads prefect Olybrius wilde met haar trouwen en haar van haar geloof afvallig maken. Toen hij daar niet in slaagde, werd Margaretha in de kerker geworpen. Daar verscheen haar de duivel in de gedaante van een ijselijke draak, maar zij verjoeg hem door een kruisteken te maken. Uiteindelijk stierf Margaretha de marteldood door onthoofding. Zij wordt nogal eens vereenzelvigd met de koningsdochter die door Sint-Joris van de draak bevrijd werd. Daarom draagt zij op haar beeltenissen soms een koningskroon. Haar algemeen voorkomend attribuut is echter de draak die zij verjoeg. Met Barbara en de reeds genoemde Catharina behoort zij tot de meest populaire heiligen van de late middeleeuwen. De feestdag

van Sint-Margaretha op 20 juli geldt als het begin van de oogsttijd. In dit verband is het rijmpje ontstaan dat zegt:

*Regent het niet op Sinte-Margriet,
dan regent het zes weken niet!*

In een nis aan de voorgevel van de kerk staat een beeld van de Heilige Margaretha, met de draak die zij door haar rotsvast geloof wist te verjagen, aan haar voeten. Het getuigt echter van de grote populariteit van de vermeende stichteres van de begijnen dat op het barokke hoofdaltaar uit 1711 niet de Heilige Margaretha is afgebeeld, maar dat er een schilderij van Jan Erasmus Quellin de Jonge hangt, dat *De verheerlijking van de Heilige Begga* voorstelt. De kerk bevat nog vele waardevolle schilderijen, prachtig beeldhouwwerk (o.a. een preekstoel, biechtstoelen en een orgelkast) en vele interessante grafstenen.

Tegen de zijgevel van de kerk staat een kapelletje met *Christus op de koude steen*, die omwille van de kenmerkende lijdensmystiek op geen enkel begijnhof mag ontbreken. Van dezelfde devotie getuigen ook de typische geschilderde kruiswegstaties die in de straten van het Lierse begijnhof te vinden zijn. Eronder staan kwatrijnen die deze devotie nog moeten aanwakkeren, zoals:

*Kruis, omhelsd door Jesus' armen
Kruis, gedragen door mijn God
Spreek mij van zijn groot erbarmen
Leer me dragen 't menschen lot.*

750 jaar begijnhof

Op zondag 21 september 2008 kon men in het Lierse begijnhof over de koppen lopen. Onder de titel "*Begijntjes stappen weer door Lier*" was er allerlei animatie voorzien. Er waren natuurlijk enkele kunst- en ambachtstentoonstellingen, maar men kon ook weer de begijnhofpastoor brevierend door de straten zien stappen. In de kerk werd een donderpreek

gehouden en vroeg een prachtig uitgedoste suisse tevergeefs om eerbied en stilte in Gods huis. Aan het portaal zaten kinderen te bedelen. Op het uiteinde van de Grachtkant werd een soort middeleeuwse sotternie opgevoerd. Een eind verder hielden enkele begijntjes school voor meisjes. In een tuintje, eveneens aan de Grachtkant, stond een poppentheater, waarin een op Timmermans' werk geïnspireerd spel werd opgevoerd. Een scharensliiep en melkboer met hondenaar boden hun diensten aan. Straatzangers zongen een ietwat ongepast lied. Her en der zag men, zoals eertijds, vooral begijntjes die aan het spinnen, kantwerken, borduren en zelfs kalligraferen waren. Een begijn zat een devotieboekje te lezen, dat echter bij nader toezien een niet zo vroom hedendaags romannetje bleek te zijn. In de infirmerie was de nieuwe Lierse reuzin te bewonderen, Grimmar, de niet zo heilige vrouw van de Heilige Gummarus. Blijkbaar had Els De Schepper er model voor gestaan. Ook in de infirmerie werd oude muziek ten gehore gebracht.

Wat dat laatste betreft, valt te betreuren dat er geen inspanning was gedaan om authentieke muziek uit Lier aan het grote publiek bekend te maken. Lier is immers de geboortestad van een van de bekendste componisten uit de tweede helft van de 18de eeuw, namelijk Willem Gommar Kennis. Ook in de kerk had men muziek die in Lier zelf, in de Sint-Gummaruskerk en in het begijnhof is teruggevonden, kunnen programmeren. In het in 2007 bij Brepols verschenen boek *Beghinae in cantu instructae. Muzikaal erfgoed uit Vlaamse begijnhoven*, onder redactie van Pieter Mannaerts, staat een artikel van Peter Strauven: "Liturgische orgelmuziek en alternatimpraxis in de begijnhoven van Lier en Turnhout". Strauven beschrijft daarin hoe volgens vier in Turnhout en een in Lier teruggevonden manuscripten in de 18de eeuw bepaalde Gregoriaanse gezangen, voornamelijk die uit het ordinarium van de mis, de antifonen uit de getijden van de Mariafeesten en gezangen in verband met de sacramentsdevotie, zoals *Tantum ergo* en *Lauda Sion*, afwisselend door zangstem en orgel werden uitgevoerd. Graag had ik een of meer gezangen uit het Lierse manuscript horen uitvoeren door enkele zangers en een organist aan het uit de 18de eeuw daterende orgel van de Lierse begijnhofkerk. Dat neemt niet weg dat wij, zoals vele anderen op 21 september in het Lierse begijnhof en in de horecazaken in de omgeving, een heel gezellige namiddag hebben beleefd.

Marcel Gielis